

# Herman Frijda: onderwijspionier en grondlegger van de sociale economie in de zesde faculteit van de UvA

## *Martin Fase*

*Herman Frijda was de eerste hoogleraar sociale economie van de nieuwe economische faculteit van de UvA die in 1922 van start ging. In 1914 promoveerde hij te Leiden op een monetair proefschrift. Zijn grote verdienste is dat hij voor de nieuwe faculteit een degelijk curriculum wist op te zetten met goed onderwijs. Daarnaast kwamen onder zijn leiding een aantal belangrijke proefschriften tot stand. Naast monetaire onderwerpen toonde hij in zijn publicaties een bijzondere belangstelling voor conjunctuurvraagstukken. Wegens zijn Joodse achtergrond werd hij in 1940 door de bezetter uit zijn ambt gezet. In 1944 werd hij gearresteerd en kwam om in het vernietigingskamp Auschwitz. Frijda was een pionier voor het academisch onderwijs in de economie.*

## 1 Inleiding

Herman Frijda (1887-1944) stond met de bedrijfseconoom Theodore Limperg (1879-1961) in de jaren twintig van de vorige eeuw aan de wieg van de economische faculteit op de Gemeente Universiteit van de hoofdstad, sinds 1961 Universiteit van Amsterdam of UvA. Hiervan was dit de zesde faculteit die in 1922 van start ging zoals verhaald door Vanthoor (1992). Frijda kreeg als leeropdracht de sociale economie en Limperg de bedrijfseconomie. Deze duidelijke naamgeving was methodologisch subtiel doordacht en moest volgens de stichters de eenheid in verscheidenheid van de economische wetenschap tot uitdrukking brengen. Beide specialismen vormen volgens de grondvesters van de nieuwe faculteit verbijzonderingen van de economie met hetzelfde kenobject maar een onderscheidend ervaringsobject. Dat is respectievelijk de maatschappij of de volkshuishouding en het bedrijfsleven of de bedrijfshuishouding. De twee nieuwe economie hoogleraren waren naar karakter zeer verschillend. Frijda had een academische achtergrond en was in de woorden van Hennipman (1944/45) een vrager en zoeker vrij van dogmatisme. Limperg daarentegen was volgens zijn biograaf Van Sloten (1987) een in de praktijk gevormde accountant en economisch een autodidact. Bovenal was Limperg een systeembouwer en pragmaticus die aan schoolvorming werkte en daarmee aan een vorm van intellectuele productdifferentiatie deed. Frijda was dit alles echter geheel vreemd, verdraagzaam van karakter en open van geest. Ondanks hun verschillen hebben beide hoogleraren in de belangrijke beginjaren hun stempel gedrukt op het academisch onderwijs in de Amsterdamse economiefaculteit. Deze was destijds overigens de enige economische faculteit in den lande: Rotterdam kende alleen een Economische Hogeschool, de NEH, die in 1922 met de nieuwe wet op het hoger onderwijs eerst het *ius promovendi* verkreeg. In 1928 volgde nog de Katholieke Economische Hogeschool van Tilburg. Na WO

II stichtten de Vrije Universiteit en de Rijksuniversiteit Groningen hun eigen economische faculteiten.

Het volgende gaat over leven en werk van Herman Frijda en vooral over zijn betekenis voor de opleiding tot econoom en de staathuishoudkunde als zelfstandige academische discipline. Tot 1913 werd het vak economie op academische niveau alleen onderricht binnen de juridische faculteiten. Deze enigszins onscherpe context heeft overigens voortreffelijke beoefenaren van de economie voortgebracht. Ter illustratie daarvan kan men denken aan namen als C.A en G.M. Verrijn Stuart, P.L.-baron d'Aulnis de Bourouill, A.J. Cohen Stuart, (mej.) E.C. van Dorp, F. de Vries en J.G. Koopmans maar ook aan de autodidact N.G. Pierson. Volgens Fase (2016), die daarvoor kon steunen op de mening van gezaghebbende economen, was deze Pierson de voornaamste Nederlandse econoom uit de 19<sup>e</sup> eeuw. Frijda greep in zijn onderwijs dan ook op hem terug.

## 2 De persoon H. Frijda

**Studie en loopbaan.** Herman Frijda werd op 22 februari 1887 geboren in Amsterdam als zoon van Leon Frijda en Jetta Sanders. Zijn vader Leon was beurshandelaar en geldwisselaar en dreef daarnaast ook nog een winkel in heren-, dames- en kinderconfectie destijds gevestigd aan de Reguliersbreestraat waar de familie ook woonde. Na een HBS-opleiding en het staatsexamen gymnasium studeerde Herman rechten in Leiden. Hier maakte hij kennis met de staathuishoudkunde waarvan hij een aantal praktische kanten reeds van huis uit had meegekregen. Zijn Leidse economiehoogleraren waren in het bijzonder H.B. Greven en D. van Blom. In 1911 promoveerde Frijda in Leiden op stellingen in de rechtswetenschappen om in 1914 bij Greven een proefschrift te verdedigen wat hem een doctoraat in de staatswetenschappen opleverde. Dat proefschrift ging over de theorie van het geld en het Nederlandsche geldwezen. Monetaire vraagstukken zouden hem in zijn verdere loopbaan blijven interesseren. Frijda werkte korte tijd bij het bankiershuis Wertheim & Gompertz en was enige tijd als conservator verbonden aan het economisch archief van de Nederlandsche Handels-Hoogeschool. Na zijn promotie werkte hij gedurende 1915-1916 als econoom bij de woningdienst van de Gemeente Amsterdam om vervolgens in 1917 in dienst te treden van de Kas-Vereeniging. Hiervan nam hij in 1921 afscheid als onderdirecteur omdat hij was benoemd tot hoogleraar in de staathuishoudkunde en statistiek aan de toen net opgerichte faculteit der handelswetenschappen van de Gemeente Universiteit. Hij aanvaardde dit ambt in januari 1922 met een oratie over de vorming van de wisselkoers. Het hoogleraarschap werd zijn levenstaak. Hij vervulde dit ambt met toewijding en genoot van het doceren in wisselwerking met zijn studenten. In dit hoogleraarschap zou hij naar de woorden van Hennipman (1945) zijn levensvervulling vinden. Naast zijn werkzaamheden in het bankwezen was hij in 1916-1921 privaatchoort docent in de economie op de universiteit van Leiden. Die functie aanvaardde hij in 1916 met een openbare les over realisme en theoretische economie. Zijn aanstelling in Leiden gaf hij op bij zijn benoeming aan de Amsterdamse universiteit. Hiervan zou hij in 1938 ook rector magnificus zijn. Maar hij

genoot ook bekendheid door zijn regelmatige bijdragen in dagbladen en optredens voor de radio en debatten. Vanaf 1933 was hij actief betrokken bij protesten tegen de behandeling van de joden in Duitsland en zette hij zich daadwerkelijk in voor hulp aan joodse vluchtelingen uit dit land.

**Auschwitz.** De Auschwitz overlevende en arts-psychiater, E. de Wind (1980, p. 128), noemt Frijda in zijn onmiddellijk na de ontruiming van Auschwitz opgetekende memoires “een van Hollands bekendste en meest geachte geleerden ...”. De Wind vervolgt dan met hij: “... beklom in een groezelig hemd en op houten sandalen de vrachtauto die hem naar de gaskamer zou brengen”. Eerder was Frijda een van de achttien prominente joden die in februari 1941 aanwezig was op een door de nazi’s belegde bijeenkomst in Amsterdam om te komen tot de oprichting van de Joodse Raad. Frijda weigerde zitting te nemen in deze Raad als voorvoelde hij de misdadige opzet van dit Duitse voornemen. Reeds in november 1940 moest Frijda wegens zijn joodse afkomst op last van de bezettingsautoriteiten zijn hoogleraarschap neerleggen. Op 19 juli 1944 werd Frijda op zijn onderduikadres in Leeuwarden door de Duitse politie gearresteerd om vervolgens via Westerbork naar het vernietigingskamp Auschwitz in de buurt van het dorpje Oswiecim in Polen te worden gedeporteerd. Hier kwam hij op 3 oktober van dat jaar om in de gaskamer. Een jaar eerder was zijn zoon Leo in Amsterdam al wegens verzetsdaden tegen de Duitse bezetter gefusilleerd.<sup>1</sup> Naast deze zoon was er nog de jongere zoon Nico en een dochter Jetteke, kinderen uit het in 1922 gesloten huwelijk van Herman met Dora Hermance Charlotte Frank. Zoon Nico, die later grote wetenschappelijke faam zou verwerven wegens zijn psychologie van de emoties (Levelt en De Swaan 2016; De Swaan 2015), verbleef terzelfdertijd eveneens in de onderduik te Leeuwarden. Daar werden beiden opgepakt. Vele jaren later heeft zoon Nico die periode, waarin vader en zoon om veiligheidsredenen elk contact moesten mijden, ontroerend geboekstaafd in een boekje met brieven uit die tijd. Daarin lezen we: “Mijn vader zat in dezelfde gevangenis en zonder twijfel was het de bedoeling mij te confronteren met hem, maar dat is nooit gebeurd. Ik denk vanwege werk van buitenaf. Dat is de enige verklaring die ik heb” (Frijda 1984). Interessant en veelzeggend detail bij dit alles is dat zoon Nico later als Amsterdams hoogleraar de toga van zijn vader placht te dragen.

**Scherpzinnig econoom en leermeester.** Hennipman schetste kort na de oorlog in een *in memoriam* Frijda als een scherpzinnig beoefenaar van zijn vak en een onvervangbare leermeester die zich met hart en ziel wijdde aan zijn taak als docent. Hij deed dit volgens Hennipman zonder te kunnen terugvallen op een gevestigde faculteitstraditie. Zijn eigen wetenschappelijk werk is daarbij bescheiden gebleven. Volgens Hennipman stond zijn onrustige en ongedurige aard werk van lange adem in de weg. Frijda’s aanleg was eerder kritisch en analytisch en minder gericht op synthese of werk van grote omvang. Hij was, aldus Hennipman, meer een zoeker en vrager dan een vinder en wetter, maar immer wars van enigerlei vorm van dogmatiek. Zoals geconstateerd door Hennipman en zichtbaar in

---

<sup>1</sup> Ditzelfde lot trof ook zoon Koenraad van zijn collega Limperg die op 7 juli 1943 door de Duitsers werd gefusilleerd wegens zijn aandeel in de aanslag op het Amsterdamse Bevolkingsregister in februari van dat jaar.

onderstaand overzicht, is Frijda's wetenschappelijk oeuvre met zestien meestal kleine publicaties in een tijdbestek van nog geen dertig jaar zelfs naar de maatstaven van zijn eigen tijd inderdaad bescheiden gebleven. In een veel later geschreven beknopt biografisch lemma over Frijda sluit Bots (1984) zich aan bij dit oordeel van Hennipman. Het zwaartepunt van Frijda's werk lag bij zijn taak als docent. Zijn publicaties waren veelal de neerslag van lezingen voor vakbondsleden en economisch geïnteresseerde leken. Ook schreef hij veelvuldig in de dagbladen over actuele economische of politieke kwesties.

In zijn wetenschappelijk werk richtte Frijda's belangstelling zich op vier onderwerpen. Die betroffen monetaire vraagstukken, de vraag naar de verhouding tussen theorie en werkelijkheid, institutionele problemen en het conjunctuurverschijnsel. Die laatste twee thema's waren overigens in de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw uiterst actuele vraagstukken. Over elk van deze vier onderzoeksterreinen publiceerde Frijda. Deze geschriften waren in het merendeel kleine miniaturen met soms een wat omvangrijker artikel. Hierin doet hij zich kennen als een man van puntige analytische kritiek en briljante invallen. Dit werk komt in het volgende in grote lijnen aan de orde om het beeld van de sociaal-econoom Frijda te schetsen en tot leven te wekken. Het is schematisch samengevat in het onderstaande overzicht.

#### Overzicht publicaties Herman Frijda: 1914-1938

Jaar	Titel	Publicatie	Aantal pp
1914	De theorie van het geld en het Nederlandsche geldwezen	Dissertatie	197
1915	Naar aanleiding van Friedrich von Wiesers jongsten arbeid	De Economist	27
1916	Realisme en theoretische economie	Openbare les	31
1916	Oude en nieuwe economie	Bundel Greven	24
1920	De geldpolitiek in Nederland: protest der zeventien	ESB	1
1922	De vorming van de wisselprijs	Inaugurele rede	31
1924	Kapitaalvorming en belastingdruk	ESB	2
1925	De verlaging van de goudprijs	ESB	2
1928	Trusts en kartels en het vraagstuk der publiciteit	ESB	2
1929	Een biljet van vijf gulden	ESB	1
1931	De landbouwcrisis als element der economische depressie	Preadvies*	56
1931	De sociaaleconomische beteekenis en gevolgen der Rationalisatie	Vakcentrale**	14
1935	De stand van de rente en de verbetering van de conjunctuur	ESB	2
1935	Het Plan van de Arbeid en het program van openbare werken	ESB	2
1936	Koopkracht en bedrijvigheid	Vakbeweging***	14
1938	De evenwichtsgedachte en de werkelijkheid	Diesrede	23
	Totaal aantal pagina's		429

Toelichting: \*Vereniging voor de Staathuishoudkunde en de Statistiek, 1931, 1-56; \*\*in: Stenografisch verslag van het congres van de Nederlandsche Vakcentrale, 1931, 40-53; \*\*\*in: *De vakbeweging en de economische opbouw*, Amsterdam, 1936, 5-18.

### 3 De vier wetenschappelijke aandachtsgebieden van Frijda

Zoals opgemerkt richtte Frijda's wetenschappelijke activiteit zich op vier grote aandachtsvelden. In deze paragraaf komen zijn geschriften op deze deelterreinen systematisch maar kort aan de orde. Overigens liepen zijn onderwerpen soms in elkaar over.

**Aandachtveld monetaire vraagstukken.** Frijda schreef een monetair proefschrift met als centrale vraag waarom intrinsiek waardeloze ruilmiddelen als zodanig, dus als geld, kunnen fungeren in de samenleving. Die vraag was destijds actueel omdat door de feitelijke historische ontwikkeling de band tussen de metaalinhoud van het ruilmiddel en zijn nominale waarde langzaam maar lossen was geworden. De literatuur en in het bijzonder de Duitstalige opperde in dat verband verschillende hypothesen ter verklaring. Hiervan werd Knapp's uit 1905 stammende zienswijze dat geld geen waarde maar slecht gelding bezit de bekendste. Voor gelding is volgens Knapp gezag nodig. De Staat verklaart iets tot geld zonder dat het intrinsiek waardevol is. Geld is volgens Knapp daarom een schepping van de rechtsorde, een opvatting die later ook soms door Keynes (1930) is verkondigd. Naast deze juridisch gefundeerde nominalistische theorie waren er nog andere, zoals de aanwijzingstheorie en de belastingtheorie. Frijda achtte deze juridische motivatie onbevredigend en kwam een eigen meer economisch gefundeerde zienswijze. Deze kreeg de naam rechtstheorie, waarvan de kern is dat het moderne geld een ruilmiddel is dat beschikkingsmacht verschaft over goederen en diensten in het maatschappelijk economisch verkeer. Voor die beschikkingsmacht stelt de overheid zich garant. In die zienswijze is geld derhalve uitsluitend een schepping van de overheid. Frijda's hypothese lokte destijds in wetenschappelijke kringen veel kritiek uit. Een van de critici was de monetaire theoreticus G.M. Verrijn Stuart. Hij betoogde dat Frijda strikt genomen geen afdoende verklaring bood voor het gebruik van intrinsiek waardeloos geld in de samenleving en hij verwierp op die grond Frijda's rechtstheorie, evenals hij eerder ook de enigszins aan Frijda's zienswijze verwante nominalistische verklaring van Knapp had afgewezen. Knapp betoogde dat geld niet als een goed maar als een teken fungeerde waarop men goederen en diensten kan verwerven en dat de staat dit teken geldig had verklaard. Geld is 'ein Geschöpf der Rechtsordnung' om Knapp te citeren. Volgens Verrijn Stuart brengt de theorie van Knapp of Frijda ons niet veel verder al moet daarbij onmiddellijk worden aangetekend dat dit ook van toepassing was op Verrijn Stuarts veronderstelling dat het feit dat je met nominaal geld je belastingverplichting kon inlossen. Frijda hield niet star vast aan zijn aanvankelijk gezichtspunt en erkende dat geld primair een maatschappelijk goed is. De algemene aanvaardbaarheid ervan in de samenleving werd aldus de uiteindelijke verklaring voor het gebruik van intrinsiek onvolwaardige ruilmiddelen als geld. Het is zeker de verdienste geweest van Frijda voeding te hebben gegeven aan dit wetenschappelijk debat dat klaarheid bracht over de aard van geld in de hedendaags samenleving. Naast dit analytische gedeelte schonk Frijda's proefschrift ook aandacht aan de institutionele geschiedenis van het Nederlandse geldwezen. Dit gedeelte was overwegend van beschrijvende aard.

**Bescheiden bijdragen monetaire discussie.** De overige bijdragen door Frijda aan het monetaire debat in ons land van die jaren waren bescheiden en van latere datum. Zo verwierp hij het door Koopmans bepleite criterium van neutraal geld als richtsnoer voor de geldpolitiek, omdat hij dit onpraktisch vond. Wel aanvaardde hij, zoals uiteengezet in een aantal artikelen in *Economisch Statistische Berichten*, de wenselijkheid van stabiele prijzen en evenwichtige rentevoet als doelstellingen van monetair beleid en conjunctuur stabilisatie. Zoals gezegd, dit waren vooral journalistiek getinte bijdragen die geen nieuwe theoretische of verrassende beleidsinzichten boden.

Frijda's proefschrift verscheen aan de vooravond van het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog in augustus 1914. Het was ook het einde van het tijdperk van de klassieke gouden standaard dat sinds 1870 had bestaan als baken van het internationale monetaire stelsel. In die dagen ontstond belangstelling voor de grondslagen van de wisselkoersvorming. De betalingsbalanstheorie was een van de verklaringsgronden, maar velen vonden die theorie logisch ontoereikend omdat ze onduidelijk was over de oorzaak en gevolg in de stand van de betalingsbalans. Hierdoor kwam ook een monetaire verklaring naar voren en Frijda sloot zich daarbij aan. Dit bracht hij naar buiten in zijn oratie van 1922, waarin de leer van de koopkrachtpariteit centraal stond. In navolging van de Zweedse econoom G. Cassel (1918) stelt deze leer dat de wisselkoers tussen twee landen gelijk is aan de verhouding tussen het prijspeil in de betrokken landen. Frijda doet echter in zijn rede een poging de theorie de koopkrachtpariteiten te verenigen met de betalingsbalanstheorie door ook de functie van rekeneenheid van het geld naar voren te halen. Dit doet gekunsteld aan. Terecht heeft de Groningse hoogleraar Bordewijk (1931) deze poging afgewezen als zwak en weinig overtuigend omdat bij de wisselkoersvorming de ruilmiddelfunctie van het geld in het internationale verkeer en dus prijs van de vreemde munt in de eigen geldeenheid centraal staat.

De vraag naar de juiste wisselkoers was na afloop van WOI een actueel vraagstuk, omdat herstel van de gouden standaard werd bepleit met de vraag of dit al dan niet tegen de vooroorlogse pariteiten moest geschieden. Dit vraagstuk kwam ook in de pers via een manifest van 14 theoretici met een tegengeluid van 17 anderen die zowel theoretici als practici uit het bedrijfsleven waren. Frijda maakte deel uit van die laatste groep die zich verzette tegen onmiddellijke terugkeer tot de gouden standaard. Zij vonden daarvoor de tijd vooralsnog niet rijp. Overigens zou dit wisselkoersdebat ruim een decennium later een vervolg krijgen tijdens de Grote Depressie. Frijda koos toen aanvankelijk de zijde van de zogeheten anti-devaluïsten. Hun overwegingen waren vooral van politieke en praktische aard. In september 1936 devalueerde de regering de gulden en daarna trad herstel van de economie in. Dit bevestigde het ongelijk van Frijda en de zijnen in dit debat. Wel moet daarbij worden aangetekend dat dezelfde Frijda zich op basis van voortschrijdend inzicht al per 16 mei van dat jaar had teruggetrokken uit deze groep en zich voegde bij het kamp van voorstanders van wisselkoersverlaging in plaats van binnenlandse kostenbeperking wat de regering Colijn als beleidslijn had gekozen. Frijda werd tijdig van anti-devaluïst een pro-devaluïst wat wellicht zijn ondogmatische geest illustreert.

**Aandacht voor methodologische kwesties.** De methodologische kwestie van de verhouding tussen theorie en werkelijkheid hield Frijda met enige regelmaat bezig in een aantal van zijn publicaties. In het bijzonder gebeurde dat in een diepgravend besprekingsartikel van een studie door Von Wieser in *De Economist* van 1915, in een bijdrage aan het *liber amicorum* voor zijn promotor H.B. Greven en in zijn openbare les te Leiden, beide uit 1916. Maar dit thema kwam terloops ook een enkele maal aan de orde in een paar artikelen in *Economisch Statistische Berichten* uit de jaren 1920. Bovendien werd deze vraag de hoofdschotel in zijn diesrede op de UvA van 1938. Monetaire voorbeelden werden telkens door Frijda opgevoerd om zijn betoog over deze kwestie te adstrueren. Tegen Von Wieser voert Frijda aan dat die een gekunsteld kapitaalbegrip, ontleend aan de Oostenrijkse waardeleer van Von Böhm-Bawerk, hanteert. Dit staat te ver af van wat in het dagelijks leven wordt gebruikt, wat afbreuk doet aan het werkelijkheidsgehalte van deze kapitaaltheorie. Von Wiesers kapitaalbegrip acht Frijda scherpzinnig, maar sluit niet aan bij het geldend spraakgebruik van de economische praktijk waar juist geldkapitaal een wezenlijke betekenis heeft als instrument in het productieproces. Frijda bepleit daarom een doelmatige begripsvorming die aansluit op de werkelijkheid. Evenzo wijst hij het onderscheid, dat Von Wieser in navolging van C. Menger maakt tussen innerlijke en uiterlijke geldwaarde, af. Volgens Frijda verduisteren die begrippen meer dan ze verhelderen. Dat laatste is toch de bedoeling van de wetenschap. Overigens legt hij, anders dan de auteur van het besproken boek, een verband tussen grensnut en de waarde van de geldeenheid in een poging geldtheorie en waardeleer met elkaar te verbinden. Opname van de geldfactor, zo betoogt Frijda in zijn bijdrage in de bundel voor Greven, zou de analytische eenheid in de economische wetenschap bevorderen en haar objectbepaling versterken omdat geld een bij uitstek sociaal karakter draagt. Daarmee keert hij terug bij geldtheorie uit zijn proefschrift die hij intussen enigszins heeft aangepast na kritische kanttekeningen van sommige monetaire theoretici uit die tijd zoals G.M. Verrijn Stuart.

**Economisch evenwicht.** Het werkelijkheidsgehalte van de economische theorie was ook het onderwerp van zijn diesrede uit 1938 op de UvA, toegespitst op de evenwichtsgedachte. Evenwicht, zo begint Frijda zijn betoog, is enkel en alleen een product van de verbeelding. De werkelijkheid is verandering en zich voortdurend bewegen als antwoord op wijzigingen in de economische data. Als voorbeelden noemt hij bevolkingsgrootte, de behoeften van de mensen, de economische orde en de techniek van de productie. De evenwichtsgedachte is jarenlang de trots van de econoom geweest volgens Frijda en een bouwwerk van monumentale allure. Maar, zo stelt Frijda, de dynamische werkelijkheid heeft in dat gebouw geen onderkomen. De statische theorie laat ons in de steek bij de verklaring van de werkelijkheid zodra, om het hedendaagse taalgebruik te volgen, zich endogene bewegingen voordoen. De economische realiteit laat zich alleen benaderen door de dynamica erbij te betrekken, aldus Frijda. De statische theorie heeft de rol van het geld in het economisch proces onderschat, want het is het geld dat de vrijheid van besteden mogelijk maakt. Toch mag niet vergeten worden dat koopkracht geen effect sorteert zonder de wil tot kopen. Verwachtingen zijn daarbij een belangrijke kracht. Heel interessant is dat hij hier de metafoor aanhaalt die zegt dat men een paard wel naar de drinkplaats kan voeren, maar het beestje dwingen om te drinken

kan men niet. Algemene conclusies zoals het leggen van een verband tussen loonpeil en werkgelegenheid, vallen dan ook niet te trekken en de theorie moet erkennen dat de weg van oorzaak naar gevolg allesbehalve glad is. Daarbij kan men niet buiten de empirie concludeert Frijda. Niet op elke vraag is een antwoord te geven: de wetenschap is slechts een zoekende bezigheid. Dat is een troostrijke en praktische boodschap die ook thans nog van kracht is. In de beleidswereld, zo luidt zijn slotsom, ontbreekt dit besef vaak omdat feiten en wensdenken dooreenlopen. Overigens treft het dat Frijda hier met geen woord rept van het leerstuk van het algemene evenwicht dat juist in die jaren in ons land aandacht kreeg, o.a. van zijn jongere collega J.G. Koopmans (1932). Evenmin bracht hij enthousiasme op voor diens theorie van neutraal geld die destijds ruime aandacht trok (Koopmans 1933) en na WOII zelfs maatstaf voor het monetaire beleid werd (Fase 1994).<sup>2</sup> Was dit alles hem te abstract of meende hij dat geld per definitie niet neutraal kan zijn? Hij heeft zich hier in geschrifte niet over uitgelaten.

**Derde aandachtsveld economische orde.** Dit was een gevarieerd terrein en omvat verscheidene onderwerpen, zoals kapitaalvorming. Vraagstukken van economische orde waren in de tijd van Frijda actueel, mede omdat de economische structuur van die dagen grote veranderingen onderging. Voor een deel kwamen die van buiten en waren daarom exogeen van aard. De reacties daarop waren van beleidsmatige aard en endogeen en betroffen grote en kleine zaken.

Een principiële zaak was het vraagstuk van de **kapitaalvorming** in samenhang met de belastingpolitiek. Frijda behandelde deze kwestie naar aanleiding van de Preadviezen voor de jaarvergadering van de Vereniging voor Staathuishoudkunde en Statistiek uit 1924. In zijn commentaar hierop betoogt hij dat voldoende sociale kapitaalvorming zonder private kapitaalvorming en dus investeringen, in het moderne kapitalistische stelsel niet mogelijk. Als argument beroept Frijda zich op de rentetheorie van Von Böhm-Bawerk die het genot van consumptie in het heden hoger stelt dan die in de toekomst. Echter, dankzij uitbreiding van de productie door investeringen in kapitaalgoederen wordt het offer van het uitstel van consumptie in de toekomst ruimschoots goed gemaakt. Uit maatschappelijk oogpunt bezien mag de belastingdruk daarbij echter geen hinderpaal vormen.

**Wisselkoers.** Van geheel ander maar eveneens van institutionele aard was Frijda's artikel over de verlaging van de aankoop prijs van goud door De Nederlandsche Bank in het najaar van 1925. Frijda constateerde dat die verlaging met 50 cent per kilo tot 1647,50 gulden miniem was. Toch vraagt hij zich in zijn analyse van deze autonome prijsverlaging door de centrale bank af welke overweging daaraan ten grondslag kunnen liggen en wat dat betekent voor de effectiviteit van de discontopolitiek. Frijda oppert drie mogelijke motieven voor de verlaging van de officiële goudprijs. Het eerste zou kunnen zijn dat

---

<sup>2</sup> Vanaf ongeveer 1980 maakte deze analyse plaats voor een meer modelmatig moderne benadering (Fase 1981). Via zijn promovendus Polak en de samenwerking met Tinbergen heeft hij daar in de jaren 1930 ongetwijfeld kennis van genomen al stond deze werkwijze vermoedelijk buiten zijn theoretisch universum.

handhaving van de prijs bij aanmunting tot verlies voor de Bank zou leiden. De feiten sinds 1877 leren dat op enkele uitzonderingen na zelden tot aanmunting is overgegaan en dus geen overweging kan zijn. Verder kan er vrees zijn voor toestroming van goud maar dat levert voor de Bank en de samenleving niets op. Over blijft een derde motief. Dat is dat wijziging van de goudprijs ook een beleidsinstrument kan zijn in een situatie dat het wisseldisconto weinig effectief is. Op zichzelf acht Frijda de verlaging van de aankoopprijs van goud niet zorgwekkend al is het wel een nadeel dat de wisselkoers wordt blootgesteld aan grotere schommelingen. Om die te ondervangen acht Frijda herstel van de effectiviteit van het Bankdisconto noodzakelijk.

**Pleidooi bankbiljet vijf gulden.** Boeiend en verassend is Frijda's pleidooi in 1929 voor invoering van een bankbiljet van vijf gulden, omdat in Frankrijk een biljet met die nominale waarde reeds bestaat en hij de afstand tussen het muntbiljet van twee en een halve en het bankbiljet van tien gulden te groot vindt. Hiermede sneed hij het vraagstuk aan van de optimale coupure-opbouw. Deze vraag kreeg onder de monetaire economen geen aandacht en was Frijda zijn tijd vooruit. Het aardige is zijn vergelijking met andere landen wat destijds niet vaak gebeurde maar ook zijn voorkeur voor een bankbiljet in plaats van een muntbiljet, omdat de centrale bank belast is met handhaving van de waarde van het geld. Overigens speelde een vergelijkbare discussie zich af in de jaren 1980 en leidde tot de invoering van een vijfguldenbiljet dat later om logistieke redenen een munt werd (vgl. Boeschoten en Fase 1985).

**Welvaart en vrije concurrentie.** Eerder ging Frijda, en wel naar aanleiding van het preadvies door de Amsterdamse wethouder F. Wibaut voor de Vereniging voor Staathuishoudkunde en Statistiek, in op de maatschappelijke betekenis van transparantie bij samenwerkingsverbanden van ondernemingen. Geheimzinnigheid omtrent prijsafspraken, concurrentiebeperking en dwangmaatregelen waaraan de samenleving aanstoot neemt, omdat ze geen rekening houden met de belangen van de consumenten, wijst hij af omdat ze geen algemeen maatschappelijk belang dienen. Hij bepleit daarom een toezichtsorgaan of economische raad ter bewaking hiervan.

In 1931 koos de Vereniging voor de Staathuishoudkunde en Statistiek de landbouwcrisis tot onderwerp voor haar preadviezen. Frijda behandelde die als een van de elementen in de algemene economische neergang uit die jaren. In zijn analyse ontpopte zich als een uitgesproken voorstander van een gereguleerde economie. Hij meende dat in de landbouw de vrije werking van de markt ernstig had gefaald en daarom plaats moest maken voor doelbewuste regulering van de productie en prijzen. Die zou uitkomst moeten zijn van redelijk overleg tussen producenten en consumenten, waarbij de maatschappelijke behoeftebevrediging leidraad moest zijn. De beide andere preadviseurs, de voormalige directeur van de Javaasche Bank Th. Ligthart en de Wageningse hoogleraar G. Minderhoud, deelden deze zienswijze niet. Zij verwachtten meer van de vrije marktwerking respectievelijk bescherming van de landbouwsector. Interessant in dit verband is dat in de jaren 1920 Frijda een aantal studiereizen naar de Sovjet-Unie had gemaakt. Deze hadden kennelijk zijn sympathie gewekt voor de centraal geleide economie daar. Spil daarvan was

de Nieuwe Economische Politiek, in 1921 geëntameerd door Lenin, maar rond 1930 door Stalin vervangen door een volstrekt dirigistische planeconomie. Frijda zou er later niet meer op terugkomen toen ook nazi-Duitsland deze economische koers koos en daarmee succesvol de conjuncturele problemen tot een oplossing bracht. Het politieke klimaat waarin dit zich afspeelde wees hij echter beslist af.

**Rationalisatie en werkgelegenheid.** In 1931 schonk Frijda op een studiebijeenkomst van de hoofdbesturen van de vakbonden aandacht aan het vraagstuk van de rationalisatie en werkgelegenheid. Hij stelde dat rationalisatie het inslaan van nieuwe wegen in de productie in brede zin is. Het probleem bij rationalisatie is dat die in zijn toepassing ernstige gevolgen kan hebben voor een deel van de samenleving. Hierdoor is het in de zienswijze van Frijda primair een verdelingsvraagstuk van de kosten en baten van de economische vooruitgang. Het kan daarom een zegen of een plaag zijn, geheel bepaald door de tijdsomstandigheden van het moment. Voorbeeld van een zegen was de situatie tijdens de Eerste Wereldoorlog toen arbeid schaars werd en nieuwe productiewijzen het tekort aan arbeiders enigszins konden ondervangen. Maar na afloop van de oorlog werd de rationalisatie onderdeel van de internationale concurrentie. Ook prijsdaling als gevolg van rationalisatie kan verschillend uitpakken voor bijvoorbeeld werkgelegenheid of afzet. Prijsdaling zonder toenemende koopkracht bevordert de werkgelegenheid niet maar ook kartelvorming bij rationalisatie leidt niet tot meer afzet en banen. Frijda is een voorstander van doelmatige rationalisatie en die vergt overleg om de belangentegenstellingen van de betrokkenen in harmonie te overbruggen. Het doel moet zijn behartiging van de gemeenschappelijke welvaart. Rationalisatie kan en moet sociale rationalisatie betekenen en dat verklaart Frijda's optimisme bij dit vraagstuk dat door velen destijds als een dreiging werd gevoeld zo lang het werd bepaald door uitsluitend privaat economische overwegingen. Opvallend is dat een mogelijke verhoging van de arbeidsproductiviteit door de rationalisatie onvermeld blijft. Is dit omdat begrippen als productiefunctie en mathematisering van de economische theorie nog in de kinderschoenen stonden en aan Frijda voorbijgingen?

**Het conjunctuurvraagstuk was een vierde aandachtsveld van Frijda.** Rente en conjunctuur was een thema in dat verband. Tweemaal publiceert Frijda uitdrukkelijk over de conjunctuur en wel in 1935. In zijn eerste artikel hierover volgt hij de zienswijze van Keynes dat vergemakkelijking van de financiering van goederenvoorraden door rentedaling voor de conjunctuur nauwelijks van belang is. Ter adstructie van deze opvatting analyseert hij voor de tijdvakken 1919-1929 en 1929-1934 het beloop van de rente in Engeland en Nederland. Frijda stelt vast dat in beide landen voor de eerste periode de rente op geld- en kapitaalmarkt een gelijkgerichte beweging vertoont. Echter, vanaf het uitbreken van de crisis in 1929 ontbreekt die parallelliteit. Hij zoekt de verklaring hiervan in de omstandigheid dat na 1929 de zorg voor het instandhouden van de hoofdsom van een lening en de wens van onmiddellijke beschikbaarheid van liquide middelen is toegenomen. De grotere economische onzekerheid is daarbij volgens hem van significante betekenis. Hij komt dan ook tot de slotsom dat erkend moet worden dat de

theorie te simplistisch is geweest in de veronderstelling dat rente en conjunctuur nauw samenhangen onder verwaarlozing van andere factoren. Een goedkope geldpolitiek kan daarom bij een ernstige depressie geen oplossing bieden. Frijda ziet daarom meer in een openbare werkenbeleid.

**Openbare werkenbeleid.** In een tweede artikel uit 1935 schenkt hij aandacht aan het net verschenen *Plan van de arbeid* en werkt Frijda zijn zienswijze op conjunctuurbeleid verder uit. Het plan van de arbeid stelt tweeërlei typen maatregelen voor. Die zijn ten eerste regelingen voor rationalisatie, industrialisatie en economische ordening en ten tweede maatregelen tot beheersing van de conjunctuur. De eerste groep regelingen beoogt op den duur verhoging van het welvaartspeil te bewerkstelligen en betreft lange termijnbeleid. De tweede groep echter richt zich op leniging van de noden van het heden en omvat een crisisplan en daarop richt Frijda zich in het bijzonder. Frijda juicht openbare werken toe als remedie tegen de toenmalige economische crisis. Daarbij gebruikt hij, zoals hij wel vaker deed, de metafoor als argument. Het entameren van openbare werken is de zwengel die de motor der economische bedrijvigheid doet aanslaan. Maar die zwengel doet zijn werk niet onvoorwaardelijk, want de motor mag geen gebreken vertonen. Anders geformuleerd meent Frijda dat de sfeer gunstig is in de zin dat de openbare werken moeten worden ondernomen met vertrouwen in de toekomst. En die staat en valt met een gezonde financiering van de begrotingstekorten die gepaard gaan met een programma van openbare werken. Klinkt hier niet het geluid door van zijn Britse tijdgenoot Keynes die in 1936 zijn *General Theory* het licht zou laten zien?

#### 4 De leermeester Frijda

**De hoogleraar.** Uit de historische overlevering komt Frijda naar voren als een voortreffelijke leermeester die op levendige wijze colleges gaf, zijn studenten prikkelde tot discussie en vooral ook tot kritische maar opbouwende analyse. Bovendien was hij met zijn voorliefde voor debat zeer betrokken bij zijn studenten voor wie hij onderlinge contacten van groot belang achtte in hun wetenschappelijke en intellectuele vorming. Het is tegen die achtergrond ook dat hij het initiatief nam om ten behoeve van de studenten het genootschap voor economische wetenschappen in het leven te roepen. Dat organiseerde voor de studenten lezingen die vaak resulteerden in onderlinge gedachtewisseling over economische en voor die tijd belangrijke maatschappelijke onderwerpen. Want dat was in Frijda's visie een onmisbaar onderdeel van hun academische vorming binnen de faculteit. Hennipmans necrologie uit 1945 bevestigt dit beeld ondubbelzinnig.

Bovendien stimuleerde en faciliteerde hij het schrijven van een proefschrift waarvan er in de periode 1928-1940 zeven onder zijn leiding tot stand kwamen. Deze oogst van zeven voltooide dissertaties was op een totaal van achttien binnen zijn faculteit in dit tijdvak niet gering. Onder zijn promovendi treft men namen aan van economen die na WOII een belangrijke rol zouden spelen in samenleving en onderwijs. Hoogtepunt in zijn loopbaan

op de UvA was ongetwijfeld zijn optreden in 1938 als erepromotor van hare majesteit Koningin Wilhelmina die hij namens de universiteit een eredoctoraat in de economische wetenschappen mocht verlenen.<sup>3</sup> Deze gebeurtenis gaf hem, zoals eerder opgemerkt, ook ruime landelijke bekendheid.

**Zeven reguliere promoties.** Wat de reguliere promoties aangaat was Frijda's eerste promotie die van M.W. Holtrop in 1928 die een onderwerp uit de geldtheorie behandelde. Dit was ook de eerste promotie van de zesde faculteit sinds haar oprichting in 1922 toen Holtrop tot de eerste lichte studenten behoorde. Holtrop zou in 1946-1967 president van De Nederlandsche Bank worden en daaraan voorafgaande sinds zijn promotie belangrijke functies bekleden in het Nederlandse en internationale bedrijfsleven. G. Th. J. Delfgouw, die eveneens tot de eerste studenten van de faculteit kan worden gerekend en in 1934 werkzaam bij de gemeente Amsterdam, was Frijda's tweede promotie. Dit proefschrift dat met een *cum laude* werd beloond, behandelt de grondpolitiek van de gemeente Amsterdam en zijn erfpachtstelsel. Dit werd geplaatst in een algemeen theoretisch kader met duidelijke aangrijpingspunten voor het woning- en industriebeleid in de grote stad. Na WOII zou Delfgouw een van Frijda's opvolgers worden op de UvA. Een andere promovendus was P. Hennipman, sinds 1938 als lector verbonden aan Frijda's leerstoel. Hij promoveerde in 1940 eveneens *cum laude* bij Frijda op een methodologisch getint onderwerp over het economisch handelen en de motieven die daaraan ten grondslag liggen. In het bijzonder keerde Hennipman zich tegen de neiging de economie normatief op te vatten waarbij hij zich met name spiegelde aan de opvattingen van de Engelse econoom Robbins (1935). Bijzonder in dat verband was ook dat Hennipman (1945), wiens promotie vervroegd plaatsvond wegens de dreigende maatregelen van de bezetter jegens de joodse docenten, een speciale inhoud gaf aan het begrip welvaart. Hennipman zou na WOII, toen hij eveneens tot hoogleraar werd benoemd, een van de gezichtsbepalende docenten worden van de faculteit. Eerder kwamen nog vier andere dissertaties onder leiding van Frijda tot stand. J. Moscow verdedigde in 1935 een proefschrift over het geldscheppend vermogen van het particulier bankwezen maar over de verdere loopbaan van deze auteur is weinig bekend. Meer aandacht kreeg de dissertatie van J.J. Polak die een econometrische analyse van de multiplier presenteerde toegepast op openbare werken met de aanleg van het Amsterdamse Bos als praktisch voorbeeld. Bij deze studie, de vierde promotie bij Frijda, die eveneens werd beloond met het *judicium cum laude*, stond de privaatchoort statistiek in de faculteit, J. Tinbergen, Frijda terzijde. Want de beoordeling van de statistische analyse in deze studie was niet Frijda's kracht.

---

<sup>3</sup> In dat verband noteerde de nestor van de Amsterdamse zaken- en bankwereld, Ernst Heldring, op 10 september 1938 in zijn dagboek: "Deze week heeft ondanks het dreigende oorlogsgevaar veel vreugde gebracht. Men heeft de 40-jarige regeering der Koningin terecht met warmte gevierd. Zij verdient het .... En het tegenwoordige tijdsgewricht is zeker ook zeer zorgelijk. Men heeft zich hierdoor niet van het jubelen laten afbrengen. Ik heb den dienst in de Kerk bijgewoond, die zeer plechtig was, de opvoering van Goldini's 'Le donne curiose', die door de operaklasse van het conservatorium uitmuntend gegeven werd, de promotie van Hare Majesteit in de aula der Universiteit, bij welke gelegenheid Prof. Frijda een volkomen onbeteekenende, vervelende en lange rede uitsprak". (*Herinneringen en dagboek*, p.1298). Duidelijk maakt dit citaat in elk geval dat over de wetenschap de smaken verschillen.

Polak zou later zijn loopbaan vervolgen in de VS op het IMF. Dat gold tot op zekere hoogte ook voor Frijda's vijfde promovendus, F.A.G. Keesing, die zijn fraaie proefschrift uit 1939, dat ook het predicaat *cum laude* verwierf, wijdde aan het evenwichtsbegrip in de economie. Keesing zou in 1946-1951 enige tijd als buitengewoon hoogleraar aan de faculteit verbonden zijn naast zijn werkkring bij het ministerie van Financiën. Daar werd hij de geestelijke vader van de Europese Betalingsunie, ontworpen om het herstel van het multilaterale betalingsverkeer sinds WOII te bevorderen. Keesing verliet in 1951 ons land om bij het IMF zijn loopbaan te vervolgen. Ten slotte verdedigde in juli 1940, kort na het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog en enkele dagen later dan de promotie van Hennipman, G. van der Wal nog zijn proefschrift over rekeneenheid en ruilmiddel in het economisch verkeer. Van der Wal concludeerde o.a. dat in de praktijk de reken- en ruilmiddelfunctie van geld niet noodzakelijk behoeven samen te vallen. Van der Wal was Frijda's zevende en laatste promotie. Hij zou later een belangrijke rol spelen in het Nederlandse bedrijfsleven, o.a. als directeur van de Bijenkorf en voorzitter van de Utrechtse Jaarbeurs. Opvallend is dat in het voorwoord van elk van deze proefschriften met grote waardering en warmte over Frijda als promotor wordt geschreven. Hierbij ontbreekt de gebruikelijke plichtmatigheid en klinkt oprechte waardering door. Frijda komt telkens naar voren als een geïnteresseerde hoogleraar die zijn leerlingen aanmoedigde tot intellectuele en praktische prestaties, mede tot eer en glorie van de economie als wetenschap en van zijn faculteit. Het valt op dat vier van deze zeven proefschriften het *judicium cum laude* kregen, wat een ongebruikelijke score is. Zou die horen bij een jonge faculteit met weinig traditie en een in zijn oordeel milde hoogleraar? Wij weten het niet.

**Maatschappelijke dienstverlening.** Ook op het vlak van de maatschappelijke dienstverlening en economische praktijk liet Frijda zich niet onbetuigd. Zo was hij voorzitter van de commissie voor de Amsterdamse Gemeente Giro die in 1931 haar rapport uitbracht. Verder adviseerde hij rond 1930 over het spaar- en girowezen. Eerder, in 1920, behoorde hij met zestien anderen, w.o. zijn Amsterdamse collega Limperg, tot de ondertekenaars van een manifest dat pleitte voor een niet te snel herstel van de gouden standaard, omdat dit onwenselijke gevolgen kon hebben voor de geldomloop, concurrentiepositie en werkgelegenheid. In de jaren 1930 was hij met J. Tinbergen en H. Vos, later minister van Handel in het eerste naoorlogse kabinet Schermerhorn-Drees, betrokken bij de voorbereiding van *Het Plan van de Arbeid*. Dit was een gezamenlijk initiatief van de SDAP en het NVV die het in 1935 naar buiten brachten. Het desbetreffende rapport was een constructief voorstel van sociaaldemocratische zijde om de toenmalige economische crisis aan te pakken en waarmee de partij tegelijkertijd haar ideologische veren afschudde. De uitvoering van publieke werken was een kernaanbeveling en een constructief alternatief voor het op kostenaanpassing gestoelde crisisbeleid van het kabinet Colijn. Aldus was Frijda aanhanger van Keynesiaans beleid *avant la lettre*. In sommige van Frijda's eerdere geschriften vindt men elementen daarvan al terug. Opmerkenswaard is ook dat Frijda als economisch theoreticus kritisch stond tegenover de doelmatigheid van de vrije prijsvorming en in bepaalde situaties marktregulering bepleitte. Hij toonde daarbij sympathie voor de gedachte van een planeconomie. In dat

kader maakte hij in de jaren 1920 een aantal studiereizen naar de Sovjetunie. In 1929 deed hij dit in gezelschap van onder andere de architect Herman Berlage (1856-1934) en de beeldend kunstenaar Henri Pieck (1895-1972).<sup>4</sup> Mede vanwege deze bezoeken aan de Sovjet-Unie gold Frijda als een Sovjetdeskundige die sympathie toonde voor de planeconomie in de Sovjet-Unie. Later deden de ontwikkelingen daar dit aanvankelijk positieve oordeel over het Russische economisch stelsel omslaan in het tegendeel. De ontwikkelingen en de ervaringen in Nazi-Duitsland na 1933 hebben die sympathie doen verdwijnen en zijn afkeer versterkt. Het is alsof hij de misdadige dreiging van totalitaire regimes met hun geleide economie voorvoelde. Het totalitaire regime in Duitsland zou ook hem tot een van de miljoenen slachtoffers maken.

## 5 Conclusie

**Klein wetenschappelijk oeuvre maar invloedrijk docent.** Vergeleken met generatiegenoten als mevrouw dr. E. van Dorp (1872-1945), de hoogleraren F. de Vries (1884-1958), M.J.H. Cobbenhagen (1893-1954) en G.M. Verrijn Stuart (1893-1969) is Frijda's wetenschappelijke oeuvre gering gebleven. Kennelijk gaf hij voorrang aan onderwijs boven onderzoek en publiceren zoals thans de academische mode is. Daarin lijkt onderwijs bijzaak in plaats van hoofdzaak en ervaren hoogleraren het college geven als een last die hen afhoudt van onderzoek. Bij Frijda echter niets daarvan, want het zwaartepunt in zijn werk lag bij het onderwijs dat hij met grandeur gaf. Als hoogleraar met zijn speelse geestige persoonlijkheid en scherpe economische intuïtie, gepaard gaande met grote kennis van zaken en praktische zin, heeft hij duidelijk zijn sporen getrokken. Via zijn leerlingen heeft Frijda's optreden gedurende vele jaren grote maatschappelijke invloed gehad. Hennipman, in zijn reeds vermelde herdenkingsartikel uit 1945, getuigt daarvan op een fijnzinnige en overtuigende wijze.

**Pionier in onderwijs.** Het is onmiskenbaar dat Frijda in 1922 de juiste man was om de nieuwe faculteit mede vorm te geven met de vestiging van een eigen wetenschappelijke koers en traditie. Die kreeg in zijn colleges en een aantal baanbrekende proefschriften gestalte. Ook legde Frijda de grondslag voor een gestructureerd economisch *curriculum* waarop na afloop van WO II vruchtbaar kon worden voortgebouwd. Binnen die opzet konden de beide verbijzonderingen in de economie ten volle tot hun recht komen. Dit kwam de vormende waarde van het Amsterdamse economie onderwijs en de samenleving ten goede. Want de laatste stond in Frijda's benadering centraal. Publiceren alleen achtte hij vergeleken met doceren een te magere taakopvatting voor een academische docent. Hij moet beseft hebben dat onderwijs en onderzoek bij elkaar horen en eenzijdigheid onwenselijk was. Hij stond met beide benen in een bruisende en voor hem levende

---

<sup>4</sup> Die was de tweelingbroer van de tekenleraar en illustrator Anton Pieck (1895-1972) uit Overveen. In 1930 was H. Pieck lid van de CPN en tijdens de Duitse bezetting actief in het illegale communistische dagblad *De Waarheid*.

maatschappij waaraan hij overeenkomstig zijn karakter een steentje wilde bijdragen. In dat opzicht was hij een voorbeeldig geleerde.

**Oog voor marktfalen.** Overziet men zijn werk dat treft het dat hij reeds in een vroeg stadium niet alleen vertrouwd op de markt en het prijsmechanisme als evenwicht brengend middel maar eveneens oog had voor de noodzaak van koopkrachtversterking om vraagtekorten tegen te gaan en de marktwerking kritisch te volgen en begeleiden. In die zin was Frijda modern en realistisch, bereid tot interventie van overheidswege om de maatschappelijke welvaart te bevorderen. Op grond daarvan en zijn deelname aan het *Plan van der Arbeid* uit 1935 is de conclusie gerechtvaardigd hem te rekenen tot de economen die het sociaaldemocratische gedachtengoed tot het hunne hadden gemaakt en aldus een bijdrage leverden aan de naoorlogse welvaartsbeleidspolitiek.

### Auteur

Martin Fase (e-mail: mmmg.fase@planet.nl) is emeritus-hoogleraar monetaire economie op de UvA en oud-onderdirecteur van De Nederlandsche Bank. Eerder was hij als Ford Foundation fellow werkzaam op de universiteit van Wisconsin, Madison, was hij Niels Stensen fellow aan de universiteit van Californië, Berkeley en Rackham fellow op de universiteit van Michigan, Ann Arbor. Is sinds 1987 lid van de KNAW. In 1979-1985 was hij hoogleraar bedrijfsstatistiek in Rotterdam.

### Literatuur

- Boeschoten, W.C. en M.M.G. Fase, 1985, 'Betalingspatroon en geldgebruik', *Kwartaalbericht De Nederlandsche Bank*, nr. 3(december): 45-55.
- Bordewijk, H.C.W., 1931, *Theoretisch-historische inleiding tot de economie*, Wolters, Groningen.
- Bots, A.C.A.M., 1985, *Herman Frijda 1877-1944*, *Biografisch Woordenboek van Nederland*, Elsevier, Amsterdam, 171-172.
- Cassel, G., 1918, Abnormaal deviations in international exchanges, *The Economic Journal*, vol. 28: 413-415.
- Fase, M.M.G., 1981, Financiële activa, rentevorming en monetaire beheersbaarheid: een proeve van een monetair kwartaalmodel voor Nederland, in: E. den Dunnen, M.M.G. Fase en A. Szász (red.), *Zoeklicht op Beleid*, Stenfert Kroese, Leiden/Antwerpen, 43-81.
- Fase, M.M.G., 1994, Rise and demise of Dutch monetarism: the Schumpeter-Koopmans-Holtrop connection, *History of Political Economy*, vol. 26: 21-38.
- Fase, M.M.G., 2016, De negentiende-eeuwse econoom en staatsman N.G. Pierson, *Liberaal Reveil*, vol. 62: 163-173.
- Fase, M.M.G., M.J. 't Hooft-Welvaars, H.W. Lambers en J. Zijlstra (red.), 1982, *Neutraal geld: een keuze uit de geschriften van prof. Mr. J.G. Koopmans*, Stenfert Kroese, Leiden/ Antwerpen.
- Frijda, N., 1984, *Post uit Friesland*, Amsterdam, Van Oorschot.
- Hennipman, P., 1944/45, In memoriam prof. Dr. H. Frijda', *De Economist*, vol. 92: 255-257.

- Hennipman, P., 1945, *Economisch motief en economisch principe*, Amsterdam, Noord-Hollandische Uitgevers Maatschappij.
- Keynes, J.M., 1930, *Treatise on money I en II*, MacMillan, London.
- Koopmans, J.G., 1932, De mogelijkheid van een meervoudige economisch evenwicht, *De Economist*, vol. 81: 679-702, 766-786, 841-856; herdrukt in Fase et al. (1982).
- Koopmans, J.G., 1933, Zum Problem des "neutrales" Geldes', in: F.A. Hayek, *Beitrage zur Geldtheorie*, Wenen, 211-359; herdrukt in Fase et al. (1982).
- Levelt, W.J.M. en A. de Swaan, 2016, Nico Frijda: 1 mei 1927-11 april 2015, *Levensberichten en herdenkingen*, Amsterdam, KNAW, 16-25.
- Robbins, L., 1935, *An essay on the nature and significance of economic science*, London,.
- Sloten, P.J. van, 1987, Theodore Limperg: systeembouwer en pragmaticus, in: A.J. Vermaat, J.J. Klant en J.R. Zuidema (red.), *Van liberalisten tot instrumentalisten*, Stenfert Kroese, Leiden/Antwerpen, 157-182.
- Swaan, A. de, 2015, De emoties van een zachte stoïcijn: Nico Frijda 1927-2015, *NRC-Handelsblad*, 18 april 2015.
- Vanthoor, W.F.V., 1992, Zeventig jaar Economische Faculteit binnen de Universiteit van Amsterdam 1922-1992, in: M.M.G. Fase en I. van der Zijpp (red.), *Samenleving en economie in de twintigste eeuw*, Leiden/Antwerpen, Stenfert Kroese, 3-42.
- Wind, E. de, 1980, *Eindstation Auschwitz*, Amsterdam, Van Genneep, (herdruk van de uitgave uit 1946).